

УДК 821.161.2.09

НІНА ПОЛЯРУШ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Вінниця)*

Творчість Агатангела Кримського в інтерпретації Івана Франка

У статті зроблено спробу визначити роль і місце І. Франка у житті та творчості всесвітньо відомого вченого-орієнталіста, поета, перекладача А. Кримського. Зокрема, простежено витоки творчих стосунків і детально проаналізовано відгуки, рецензії І. Франка на першу збірку оповідань письменника «Повістки та ескізи з українського життя», збірку екзотичних поезій «Пальмове гілля», зроблено оцінку перекладів творів А. Кримського близькосхідних поетів.

Не залишилися поза увагою авторки статті й рецензії А. Кримського на книгу оповідань «В поті чола» І. Франка та монографію «Іван Вишенський і його твори», участь А. Кримського у підготовці та виданні збірника «Привіт Франкові».

Ключові слова: *поет, перекладач, орієнталіст, рецензія, вчений*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ім'я А. Кримського є одним із найсвітліших не тільки у вітчизняній, але й світовій філології та культурології. Багатогранність його таланту вражає і сучасних дослідників: сходознавець, історик, філолог, етнограф, фольклорист, поет, прозаїк, перекладач. Й досі арабський світ вивчає свою історію за підручником українського філолога. Його перу належить близько 1000 наукових праць з різних галузей гуманітарних знань – історії, літератури, театру, мови, фольклору, етнографії. Це був учений великої ерудиції, який знав більше 60 мов, серед яких санскрит, завдяки чому мав доступ до джерел світової культури.

Особливо плідною була його праця в галузі сходознавства. У відомих енциклопедіях Брокгауза і Єфрона – 198 статей і Граната – 304 статті належать перу А. Кримського.

У «Трудах по востоковедению», що їх видав Лазаревський інститут східних мов у Москві, наукові праці А. Кримського складають 26 томів. За неповними підрахунками учених доробок А. Кримського налічує 879 наукових праць (монографії, статті, рецензії, повідомлення), 164 оригінальних твори з його перекладами (том оповідань, роман, поетична збірка «Пальмове гілля»). Отже, поезія й наука – це два крила невтомного сіяча на перелогах рідної та світової культури. За

кількістю наукова спадщина академіка А. Кримського поступається хіба що перед спадщиною Івана Франка. Вона ще уповні не вивчена, навіть не все з написаного А. Кримським опубліковано. Його праці були високо оцінені науковцями-сучасниками ще за життя вченого.

А. Кримський був почесним доктором зарубіжних університетів, інститутів, наукових товариств. Його праці публікувалися в перекладах європейськими мовами, а також мовами народів Близького і Середнього Сходу.

Аналіз досліджень і публікацій... Високо оцінювали наукову та письменницьку творчість А. Кримського видатні діячі української культури Іван Франко, Павло Житецький, Борис Грінченко, Леся Українка, Михайло Старицький, Микола Лисенко, Володимир Гнатюк.

Відомо, що на знак пошани до вченого Леся Українка присвятила йому поему «В катакомбах», ділилася з ним своїми творчими планами, радилася у східних питаннях. Один з найяскравіших учнів А. Кримського Омелян Прицак стверджує, що «професор П.Г. Житецький заступив йому батька, а письменники Борис Грінченко й Іван Франко стали його братами-сповідниками» [5, с. 125].

Формулювання цілей статті... Отож, **мета нашої статті** – схарактеризувати роль і місце Івана Франка в життєвій та творчій долі А. Кримського.

Виклад основного матеріалу... У 1889–1890 роках, будучи студентом Лазаревського інституту східних мов у Москві, А. Кримський публікує статті, нариси, переклади в галицьких періодичних виданнях «Зоря», «Правда», «Народ», «Буковина», «Зеркало», «Дзвінок», чим заслужив собі авторитет. Тоді написав листи до Б. Грінченка, І. Франка, М. Павлика та ін. відомих літературних й поетичних діячів, які виявили до нього повагу й прийняли до свого кола. Особисті знайомства з названими авторитетами відбулися дещо пізніше. Зокрема, дружба А. Кримського з І. Франком розпочалася на початку 90-х років ХХ століття, здебільшого на ґрунті орієнталістики. І. Франко мав намір у створеному ним журналі «Жите і слово» друкувати переклади кращих творів арабської, індійської, перської та інших літератур.

У листі до А. Кримського від 12 грудня 1890 р. він пише: «Я дуже рад, що ви такі охочі до роботи над перекладами орієнтальних поетів, про котрих я ще в гімназії з тугою думав, читаючи уривки в німецьких переводах» [6]. Відомо й те, що І. Франко мав намір видати окремою книжкою переклади А. Кримського з Гафіза й Сааді.

На думку М. Веркальця, «чи не найбільше прислужилася українській літературі спільна титанічна праця А. Кримського й

І. Франка по збиранню та вивченню творчості С. Руданського, дослідженню життєвого та творчого шляху І. Вишенського» [1, с. 17]. Значним кроком у наближенні до І. Франка була рецензія А. Кримського на книгу оповідань «В поті чола» («Зоря» – 1891 р.), у якій вчений підкреслює, що «під загалом висловлених думок сміливо підпишеться кожна вчена людина, бо Франко виступав тутечки проти того, що дійсно гнобить усіх; промовляє в користь «принижених і ображених», будь старих, будь малих» [3, с. 307]. На думку А. Кримського, найкращим у цій збірці є оповідання «Лесяшина челядь», в якому Франко виступає бездоганим знавцем побуту й життя народу подібно до Ю. Федьковича. Зважаючи на те, що ця стаття була написана А. Кримським в період його ідейних хитань, очевидним є його тяжіння до Франка, його ідейно-естетичної програми.

Помітним кроком до зближення А. Кримського з І. Франком стала рецензія на перший номер журналу «Жите і слово» у 1894 р., у якій автор наголошував, як Франкові було важко боронити рідну мову, дбати за її збагачення.

Літературознавці зазначають, що особисті стосунки А. Кримського з І. Франком не були на заваді об'єктивності й принциповості у питаннях естетичних і наукових. Їхня взаємовимогливість була рушієм поступу. Прикладом тут може слугувати рецензія А. Кримського на монографію І. Франка «Іван Вишенський і його твори» (1895). І. Франко сприйняв цю рецензію боляче, але свого доброго ставлення до її автора не змінив.

У полі зору А. Кримського-критика були казки І. Франка «Абу-Касимові капці», «Лис Микита». Зокрема, у рецензії на першу з них вказано на розуміння Франком специфіки оригіналу, неперевершено здатність донести до читача національний колорит і своєрідність чужого тексту. А. Кримський як орієнталіст шанував знання І. Франком східного життя і в одному з листів писав: «Я дуже радий, що тоді почав листування з Франком. В його листах блищала жива течійка» [3, с. 78].

На запрошення В. Гнатюка взяти участь у збірнику «Привіт Франкові» і зробити науково-критичний та бібліографічний огляд літературної діяльності Каменяра А. Кримський спочатку надішле з Бейрута (де він перебував у науковому відрядженні) переклади з ісламської любовної лірики та художньо опрацьований вірш селянина із Звенигородки про билинку і сонце на честь І. Франка. Критико-біографічну книжку про Каменяра він укладе ще в Сирії. Після листа В. Гнатюка А. Кримський надішле до Львова нарис «Д(окто)р Іван Франко», у якому дасть об'єктивну оцінку повісті «На дні» і чи не вперше в українському літературознавстві зробить спробу визначити

соціальне, естетичне, суспільне, політичне значення творчості І. Франка. З об'єктивних причин ця книжка не вийшла у світ. Відомо, що А. Кримський усе життя мріяв написати ґрунтовну працю про І. Франка. У листі до В. Гнатюка від 04 лютого 1902 року він схвилювано пише: «А на душі більш усього тяжить розвідка про Франка» [3]. Це підтверджує й підготовка видання «Листування І. Франка з А. Кримським (1890–1916)», яка, за дорученням вченого, здійснювалася небожем Михайлом Кримським. Виданню перешкодила Друга світова війна.

Закінчивши Лазаревський інститут східних мов, А. Кримський видає у Коломиї – Львові першу збірку оповідань «Повістки й ескізи з українського життя» (1895 р.), більшість з яких уже друкувалися у галицьких виданнях. У «Напутньому слові» автор стверджував, що «усе, що міститься у цій книжці, геть усе щира правда» і що всі оповідання «просякли авторським суб'єктивізмом, авторської особистістю» [2, с. 11]. Про це А. Кримський написав І. Франку, якому ці перші твори видалися неприродними, вигаданими, про що він А. Кримському заявляв прямо. Зокрема, про «Батьківське право» І. Франко писав: «... се не образок, вихоплений з дійсного життя, а формула абстрактна, розіграна драматично кількома особами» [8, с. 304]. Відповідаючи, А. Кримський скаже: «Батьківське право» є дійсність, а не драматизованою формулою. Це епізод з мого власного життя, тільки що я не був тоді таким наївним, як Гнат, і старшого брата не мав. Так само й у другім оповіданні («Сирота Захарко»), все – правда, навіть розмова в кухні – вихоплене з життя... В мене ще є оповідання, усі мають сюжет дійсний» [3, с. 40].

Щирість і правдивість слів А. Кримського підтверджують його листи та щоденникові записи 1890–1892 років. Без сумніву, життя Петруся Химченка в гімназії, змальоване в «Перших дебютах одного радикала», – це його власне життя в Київській колегії П. Галагана.

Поетичний дебют А. Кримського відбувся на початку 90-х років минулого століття. У галицьких газетах і журналах під різними псевдонімами (А. Хвалько, Хв. Кримський та ін.) він публікував свої вірші. Відомо, що коли Леся Українка прочитала ці вірші, то в одному з листів до М. Драгоманова 1892 року назвала поета «занудою». На думку Соломії Павличко, «перше видання «Пальмового гілля» виявило письменника складного модерного, цікавого своєю дисгармонією» [4, с. 67]. На цю рису А. Кримського звернув увагу І. Франко в статті «Наша поезія в 1901 році» і писав: «... віє якийсь незвичайний, екзотичний подих від тих поезій, щось таке, мов запах туберози, що упоює і дразнить одночасно; в них є щось не вирівняне,

незгармонізоване...» і далі: «... Сучасний європеєць з його поглядами, турботами та натомленими нервами видніється тут скрізь як елемент дисгармонії в тім зачарованім світі. А дисгармонію вносить він тому, бо дисгармонія в його душі» [6, с. 189–190].

На думку І. Франка центральним, найцікавішим у «Пальмовому гіллі» є цикл «Нечестиве кохання». Для І. Франка автор «Пальмового гілля» – «високооригінальна поява в нашій літературі. Чи пише він чисто філологічні статті, чи літературні критики, чи прозові оповідання, чи поезії – всюди він вносить своє власне я в такій мірі, як мало котрий наш письменник» [6, с. 188]. Не залишились поза увагою критика багатство збірки, різноманітність незвичайних, нових поетичних форм, ясність і прозорість мови. І. Франко розшифровує сюжетну історію лірики А. Кримського, «орієнтальні тони та пейзажі і рідні нам, близькі та знані відгуки новочасного європейського, ще й українського серця» [6, с. 189].

Соломія Павличко зазначає, що до «перелому століть українська поезія не мала розвинутої любовної мови» [4]. Причина зрозуміла: ні любовні почуття, ні людське «Я» не стояли в центрі поетичної творчості. Тільки І. Франко у «Зів'ялому листі» та молодомузівців (О. Маковей, П. Карман, С. Чарнецький, Б. Лепкий) зрушили справу любовної лірики. *Fin de siècle* в українській літературі викликав спалах любовної поезії. Соломія Павличко пише: «На фоні дещо аморфного любовного дискурсу кінця 1890-х років – початку ХХ століття любовна мова А. Кримського зазвучала свіжо й оригінально» [4, с. 69].

Літературознавці (А. Каспрук, П. Колесник) вважають, що «Пальмове гілля», можливо, найбільш вдала спроба переспіву Франкового «Зів'ялого листя». Навіть назви збірок викликають подібні думки.

У «Пальмовому гіллі» вміщені й переклади А. Кримського, особливо з поетів сходу – Гафіза, Омара Хайяма та ін., у яких він виявив себе великим майстром художнього слова, блискучим знавцем мов. Він уперше ознайомив українського читача з кращими творами орієнтальних письменників. У листі до І. Франка від 23 листопада 1892 року А. Кримський схвильовано пише: «... тут, у Росії, мені стає аж досадно, що ніхто нічогосінько не тямить про Схід, не знає навіть звичайних речей» [3, с. 14].

І. Франко високо оцінював А. Кримського-перекладача і завжди заохочував його до цієї праці й направляв: «Ваш Хайям надрукований, хоч вірші вміщені не всі. Що Ви думаєте про Фірдоусі? Я думаю, оскільки ви сходознавець, то варто було й хоча б що-небудь перекласти з цього великого поета» [8, с. 262–263]. Окрім того, І. Франко радить

А. Кримському доповнити переклади нарисами про життя та творчість орієнталістів та одночасно інформує його про те, як перекладаються твори східної літератури в Західній Європі. І. Франко робив усе, щоб А. Кримський ніколи не полишав перекладацької праці. Як і І. Франко А. Кримський супроводжував свої переклади історичними та бібліографічними коментарями. Однак, І. Франко часто розходився з А. Кримським в оцінці східних поетів (наприклад, перські письменники Сааді та Гафіз І. Франкові не подобалися): «Киньте цих мудреців і візьміться за поетів, які дійсно вміють любити й ненавидіти, плакати й сміятися» [8, с. 275–280].

Листи І. Франка – яскравого представника української суспільної думки впливали на формування світогляду А. Кримського, допомагали йому визначитися і в науці, і в літературі. Вони були чесними, відкритими, делікатними й аргументованими.

З поваги до таланту А. Кримського І. Франко просить його на деякий час залишити політику.

І. Франко визначив місце А. Кримського в українській літературі:

«Друге таке незвичайне явище серед українців (І – Б. Грінченко), незвичайне своєю енергією, любов'ю до України і різносторонністю знань і таланту – це А. Кримський, тепер професор арабської мови в Лазаревському інституті східних мов у Москві, філолог за фахом, орієнталіст за покликанням, він виявив себе високоталановитим поетом, дуже оригінальним прозаїком, і якийсь час забирав голос у різних важких літературних і громадських справах у галицьких виданнях» [7, с. 515].

Висновки... Отже, І. Франко для жодного з українських письменників зламу століть не знайшов таких схвальних слів, як для А. Кримського.

Список використаних джерел і літератури:

1. Веркалець М. А. Ю. Кримський у колі своїх сучасників / М. Веркалець. – Київ, 1990. – 48 с.
2. Кримський А. Повістки і ескізи з українського життя / А. Кримський. – Коломия, Львів, 1895. – 332 с.
3. Кримський А. Твори: В 5 томах / А. Кримський. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 5. – 548 с.
4. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського / С. Павличко. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 328 с.

5. Прицак О. Українець тюркського походження Агатангел Кримський / Омелян Прицак // Пам'ять століть. – 2008. – № 4. – С. 124–142.
6. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1982. – Т. 33.
7. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1984. – Т. 41.
8. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. / І. Франко. – Київ, 1986. – Т. 49.

References:

1. Verkalets M. A. Yu. Krymskyi u koli svoikh suchasnykiv / M. Verkalets. – Kyiv, 1990. – 48 s.
2. Krymskyi A. Povistky i eskizy z ukrainskoho zhyttia / A. Krymskyi. – Kolomyia, Lviv, 1895. – 332 s.
3. Krymskyi A. Tvory: V 5 tomakh / A. Krymskyi. – Kyiv: Nauk. dumka, 1973. – Т. 5. – 548 s.
4. Pavlychko S. Natsionalizm, seksualnist, oryentalizm. Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho / S. Pavlychko. – Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. – 328 s.
5. Pritsak O. Ukrainets tiurkskoho pokhodzhennia Ahatanhel Krymskyi / Omelian Pritsak // Pamiat stolit. – 2008. – № 4. – С. 124–142.
6. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1982. – Т. 33.
7. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1984. – Т. 41.
8. Franko I. Zibrannia tvoriv: V 50 t. / I. Franko. – Kyiv, 1986. – Т. 49.

Summary

Nina Poliarush

Agatangel Krymsky's Works in I. Franko's Interpretations

The article is an attempt to define the role and place of I. Franko in the life and work of world-renowned scientist-orientalist, poet, translator A. Krymskyi. In particular, it traces the origins of creative relations and analyzes in detail the reviews of I. Franko to the first collection of short stories of the writer «Stories and Sketches from Ukrainian Life», the collection of exotic poems, «Palm Brushwood», the assessment of the A. Krymskyi's translations of the Near Eastern poets is made.

The author of the article also mentioned the reviews of A. Krymskyi to the book of short stories «In Sweat» by Ivan Franko and the monograph

«Ivan Vyshenskyi and His Works», participation of A. Krymskyi in the preparation and publication of the collected volume «Greetings to Franko».

Key words: poet, translator, orientalist, review, scientist.

Дата надходження статті: «08» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.1-1.09»19»

ПРИНА СЛОНЕВСЬКА,

*кандидат філософських наук, доцент
(м. Хмельницький)*

Рецепція України в поетичній творчості Р. М. Рільке: філософський аспект

У статті проаналізовано глибокі зв'язки німецькомовного поета-модерніста Р. М. Рільке зі слов'янським світом, який відіграв важливу роль у духовному житті й творчій еволюції поета.

Розглянуто вплив подорожей Рільке Україною та Росією на становлення його філософсько-поетичної концепції; у цьому контексті співставлено підходи до проблеми у вітчизняному та російському літературознавчих дискурсах.

Акцентовано увагу на поетичній рецепції України та її культурних символів у творчості Рільке, передусім у збірці «Книга годин» («Часослов»).

Зроблено висновок, що Україна відіграла важливу роль у становленні авторської світоглядно-поетичної концепції, філософському осмисленні світу, пізнанні слов'янського культурного універсуму, у якому поет вбачав «живий космос», єдність Бога, природи та людей.

Ключові слова: *філософія діалогу, екзистенціалістські інтерпретації, езотеричне християнство, міфокритичний напрям, рецепція, слов'янський світ, філософсько-поетична концепція, «Часослов», «Слово о полку Ігоревім».*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Райнеру Марії Рільке справедливо належить одне з чільних місць у німецькій та власне і в європейській поезії. Поету випала доля стати свідком